

Pojęcie administracji

„Wśród nauk, które zajmują się administracją publiczną, odróżnić należy trzy najważniejsze: a) naukę administracji, b) politykę administracyjną i c) naukę prawa administracyjnego. Wszystkie trzy mają za przedmiot administrację [...]”¹.

Wyróżnione nauki administracyjne Tadeusz Bigo charakteryzuje zwięźle za wybitnym uczonym niemieckiej nauki prawa administracyjnego Walterem Jellinkiem², w powyższej kolejności przyjętej najpewniej także za nim, ale również – jak można przypuszczać – z powodów historycznych: najpierw była administracja, a dopiero potem prawo administracyjne. Starożytny Rzym miał administrację, ale raczej nie miał prawa administracyjnego³. Tak czy inaczej, na pierwszym miejscu została wymieniona nauka administracji⁴. *Nota bene*, tak też jest w nazwie szkoły wrocławskiej: Szkoła Nauki

¹ T. Bigo, *Prawo administracyjne. Część I. Instytucje ogólne. Opracowane przez Dr. Władysława Kawkę, Adiunkta U.Wr. na podstawie wykładów uniwersyteckich prof. dr. T. Bigo*, Wrocław 1948, s. 1. Analogiczne zdanie znajduje się we wcześniejszej pracy z wykładami: T. Bigo, *Prawo administracyjne. Część ogólna (stenogram wykładów uniwersyteckich)*, wydał adw. dr J. Rodkowski, Lwów 1932, s. 1–2.

² T. Bigo, *Prawo administracyjne. Część I...*, s. 2.

³ Przeciwno negowaniu obecności w starożytnym Rzymie prawa administracyjnego wypowiadają się włoski badacz F.M. Lucrezi, a za nim polscy uczeni: F. Longchamps i T. Giaro. Zob. F. Longchamps, *Instytucje rzymskiego prawa administracyjnego?*, [w:] J. Boć, A. Chajbowicz (red.), *Nowe problemy badawcze w teorii prawa administracyjnego*, Wrocław 2009, s. 103 i n. oraz T. Giaro, *Prawo administracyjne w starożytnym Rzymie?*, [w:] J. Jagielski, D. Kijowski, M. Grzywacz (red.), *Prawo administracyjne wobec współczesnych wyzwań. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Markowi Wierzbowskiemu*, Warszawa 2018, s. 5 i n. W kwestii relacji między administracją i prawem administracyjnym osobliwym przypadkiem jest Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej. Zob. M. Loughlin, *Evolution and Gestalt of the State in the United Kingdom*, [w:] A. von Bogdandy, P.M. Huber, S. Cassese (red.), *The Max Planck Handbooks in European Public Law. Vol. I – The Administrative State*, Oxford 2017, s. 451 i n.

⁴ Szeroko o poglądach T. Bigi (i F. Longchamps) wobec nauki administracji i w nauce administracji pisze J. Jeżewski, *Nauka administracji w pracach Tadeusza Bigo i Franciszka Longchamps de Berier*, [w:] J. Boć (red.), *35-lecie Instytutu nauk administracyjnych Uniwersytetu Wrocławskiego*, Wrocław 2007, s. 15 i n. Autor podkreśla, że postawa badawcza T. Bigi i F. Longchamps kształtowała się w środowisku naukowym Uniwersytetu im. Jana Kazimierza we Lwowie w intelektualnym klimacie kierowanej przez Zbigniewa Pazdrę Katedrze Administracji i Prawa Administracyjnego. Na temat drogi T. Bigi do Wrocławia zob.: P.M. Żukowski, *Tadeusz Antoni Bigo (1894–1975). Droga na katedrę uniwersytecką we Wrocławiu*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2015, vol. 4 (1), s. 9 i n.

Administracji i Prawa Administracyjnego, której T. Bigo był wraz z Franciszkiem Longchampsem założycielem⁵.

Pojęcie administracji jest sprawą kluczową dla każdej z nauk administracyjnych, jako że wszystkie trzy mają ten sam przedmiot, czyli administrację, a „różnią się tylko metodami”⁶. Przy czym trzecia z nich, w odróżnieniu od dwóch pierwszych, ma za bezpośredni przedmiot prawo administracyjne i jest nauką prawną (normatywną)⁷. Nie przekreśla to jednak możliwości zintegrowanego uprawiania nauki administracji, polityki administracyjnej i nauki prawa administracyjnego, na co wskazuje utworzenie na Uniwersytecie Wrocławskim w 1969 r. Instytutu Nauk Administracyjnych⁸. Dogłębne wyjaśnienie pojęcia administracji staje się w tych okolicznościach konieczne, chociaż nie jest proste⁹.

Pojęcie administracji publicznej (państwowej) zostało zdefiniowane przez T. Bigo w sposób klasyczny – metodą kolejnych przybliżeń z uwzględnieniem poglądów zagranicznych pionierów nauki prawa administracyjnego, których akademickie prace zyskały w organach prawodawczych i – nawet bardziej – w sądach status *ratio scripta*, a w dzisiejszym języku międzynarodowym – status *legal scholarship*, a mianowicie Niemca Ottona Mayera i Szwajcara Fritza Fleinera¹⁰. Punktem wyjścia zdefiniowania administracji publicznej (państwowej) jest dla T. Bigo uchwycenie istoty administracji w ogólności. Czyni to za pomocą dwóch elementów konstrukcyjnych: „działalności ludzkiej” i „pewnych celów”: „Przez administrację w ogólności rozumiemy planową działalność ludzką zmierzającą do pewnych celów”¹¹. Niewątpliwie ustalanie celów i planowanie są pierwszymi i z tego punktu widzenia najważniejszymi etapami racjonalnej działalności

⁵ Zob. J. Boć, *Tadeusz Bigo (1894–1975)*, [w:] L. Lehmann, M. Maciejewski (red.), *Pamięci zmarłych Profesorów i Docentów Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego 1945–2010*, Wrocław 2010, s. 22.

⁶ T. Bigo, *Prawo administracyjne. Część I...*, s. 1.

⁷ *Ibidem*, s. 1–2.

⁸ O realizacji idei szkoły kameralistyki przez Instytut Nauk Administracyjnych mówił w 35-lecie utworzenia jego pierwszy dyrektor J. Jendrośka, zob. *35-lecie Instytutu Nauk Administracyjnych Uniwersytetu Wrocławskiego*, J. Boć (red.), Wrocław 2007, s. 12.

⁹ Zob. F. Longchamps, *Założenia nauki administracji*, Wrocław 1949; A. Dunsire, *Administration. The Word and the Science*, London 1973; J. Borkowski, *Określenie administracji i prawa administracyjnego*, [w:] J. Starościk (red.), *System prawa administracyjnego*, t. I, Wrocław 1977, s. 21 i n.; Z. Niewiadomski, *Pojęcie administracji publicznej*, [w:] R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.), *System prawa administracyjnego*, t. 1. *Instytucje prawa administracyjnego*, Warszawa 2009, s. 1 i n. oraz A. Błaś, J. Boć, J. Jeżewski, *Administracja publiczna*, J. Boć (red.), Wrocław 2005, *passim*.

¹⁰ W 1931 r. W. Jellinek zauważył, że z niemieckiej perspektywy Szwajcaria nie ma w pełni rozwiniętego systemu prawa administracyjnego, zob. *idem*, *Verwaltungsrecht*, Berlin 1931, s. 111. Trzy lata później ukazał się pierwszy podręcznik szwajcarskiego prawa administracyjnego, którego autorem był niemiecki profesor E. Ruck, wykładowca w Bazylei. Niewielki rozmiar Szwajcarii i jej położenie sprawiły, że do rodzin szwajcarskiego prawa administracyjnego przyczynili się cudzoziemcy. Wskazać można jeszcze, że pierwsze wykłady ze szwajcarskiego prawa administracyjnego w latach 60. XIX w. prowadzili Austriak E. Bernatzik w Bazylei i Niemiec G. Vogt w Zurichu.

¹¹ T. Bigo, *Prawo administracyjne. Część I...*, s. 3.

administracyjnej, która w dalszej kolejności w zestawie wzajemnie powiązanych funkcji Henri Fayola obejmuje jeszcze „rozkazywanie”, koordynowanie i kontrolowanie¹². Kolejnym krytycznym elementem konstrukcyjnym pojęcia administracji publicznej (państwowej) jest „działalność państwa”: „administracja jest to działalność państwa”¹³. Element ten także jest niewątpliwym, jako że tam, gdzie jest państwo, jest administracja i *vice versa*¹⁴. Prowadzi to do „tymczasowej definicji administracji publicznej”: „działalność państwa zmierzająca do osiągnięcia pewnych celów”, a konkretnie do „zaspokajania potrzeb kolektywnych”¹⁵. *Nota bene* szczególny charakter ma także związek państwa z prawem administracyjnym. Związek ten przynosi m.in. istotny kontrast między prawem administracyjnym i prawem prywatnym: prawo administracyjne jest produktem indywidualnej historii każdego państwa, podczas gdy prawo prywatne to produkt wspólnego dziedzictwa kulturowego. Pomijając pewne osobliwości, prawo prywatne charakteryzuje znaczna liczba wspólnych elementów i powtarzających się instytucji, takich jak rodzina, własność i kontrakty¹⁶.

Sformułowanie, że „administracja jest planową działalnością państwa, zmierzającą do pewnych celów (zaspokojenia potrzeb kolektywnych)”¹⁷, jest trafne, ale za szerokie, jako że „nie każda planowa działalność państwa nazywa się administracją”¹⁸. Stąd też

¹² Zob. H. Fayol, *Administracja przemysłowa i ogólna oraz nauka o administracji w zastosowaniu do państwa*, Poznań 1947. Za największy wspólny mianownik dla funkcji administracyjnych można uznać w szczególności decydowanie, ale także np. komunikowanie.

¹³ T. Bigo, *Prawo administracyjne. Część I...*, s. 3.

¹⁴ *Where there is a state, there is an administrative system, and vice versa*, S. Cassese, *The Administrative State in Europe*, [w:] A. von Bogdandy, P.M. Huber, S. Cassese (red.), *op. cit.*, s. 58.

¹⁵ T. Bigo, *Prawo administracyjne. Część I...*, s. 3.

¹⁶ Nie oznacza to, że wspólnych elementów i powtarzających się instytucji nie ma w krajowych porządkach prawa administracyjnego. Wystarczy wskazać na wpływ prawa kanonicznego na prawo administracyjne. W czasach, gdy pojęcie separacji między państwem i kościołem było jeszcze nieznanym, wiele istotnych instytucji i zasad zostało transponowanych z prawa kanonicznego do prawa administracyjnego. Wśród koncepcji, które migrowały z prawa kanonicznego do prawa administracyjnego, były następujące: administracja, urządzenie użyteczności publicznej, funkcja publiczna, jednostka publiczna i domena publiczna. Nie można też nie wspomnieć o prawie rzymskim. Wprawdzie prawo rzymskie raczej nie miało specjalnej gałęzi prawa administracyjnego, to jednak dostarczyło „gramatyki prawnej” do skonstruowania intelektualnej budowli prawa administracyjnego. Nauka prawa administracyjnego rozwinęła się w drugiej połowie XIX w. jako rezultat wysiłków prawników ze wspólnym wykształceniem w zakresie prawa rzymskiego (należeli do nich P. Laband, O. Mayer, R. von Gneist i O. Raneletti). Nadto uniwersalistyczne podejście prawa rzymskiego uwolniło przedstawicieli prawa administracyjnego od wyłącznie krajowej perspektywy. Jednak pomimo wspólnych elementów i wspólnych fundamentów prawo administracyjne i systemy administracyjne w ostateczności ukształtowały się rozbieżnie odpowiednio do państwowych uwarunkowań. W Europie dwa diametrycznie odmienne modele państwa ukształtowały się we Francji i Anglii. Gdy modele te utrwaliły się, przyciągnęły swoich zwolenników. Zdecydowanie więcej miał ich model francuski, a wśród nich były Niemcy, Włochy, Austria, Grecja i Polska. Zob. S. Cassese, *op. cit.*, s. 58–63 i cytowana tam literatura.

¹⁷ T. Bigo, *Prawo administracyjne. Część I...*, s. 3. Przywołując ujęcie F. Fleinera, T. Bigo wskazuje na „cele odpowiadające dobru ogólnemu”, *ibidem*, s. 4.

¹⁸ *Ibidem*, s. 3–4.

T. Bigo bliżej określa tę część działalności organów władzy państwowej, którą nazywamy administracją. Czyni to w dominujący wówczas i nadal stosowany sposób, a mianowicie negatywnie: administracją jest działalność państwa z wyłączeniem sądownictwa i ustawodawstwa¹⁹. Tę materialną definicję administracji państwowej T. Bigo następnie dookreśla, formułując kryteria potrzebne do odróżnienia od administracji sądownictwa i ustawodawstwa²⁰. Negatywna jest także formalna definicja administracji, zgodnie z którą administracja to „zakres kompetencyjny organów państwowych, które nie są ani sądowymi, ani ustawodawczymi”²¹. Jak podkreśla T. Bigo, te dwie negatywne definicje administracji nie pokrywają się wzajemnie, lecz krzyżują (ciała ustawodawcze i sądy wykonują w pewnym zakresie funkcje administracyjne, a administracja funkcje prawodawcze i orzecznicze), co oznacza, że „zakres działania organów administracyjnych (tj. administracji w rozumieniu formalnym) nie pokrywa się z materialnym pojęciem administracji”²².

Przedstawiony sposób definiowania i sama definicja administracji T. Bigi odbiegają od „pozapaństwowego”, „pozacelowościowego”, „pozaprawnego” i – dzięki temu – „powszechnie pojemnego” i „ponadczasowego” podejścia przyjętego przez F. Longchamps²³ – drugiego ojca założyciela wrocławskiej Szkoły Nauki Administracji i Prawa Administracyjnego. Przede wszystkim przez ograniczenie administracji do administracji państwa, co *nota bene* przez wiele lat było w pełni uzasadnione, jako że administracja (i prawo administracyjne) czy – szerzej – władza wykonawcza wyłoniła się jako zjawisko państwowe i w przestrzeni pozapaństwowej nie było dla niej miejsca. Sytuacja diametralnie zmieniła się z chwilą utworzenia organizacji suprapaństwowych, których przykładem jest Unia Europejska z władzą wykonawczą²⁴ oraz administracją i prawem administracyjnym²⁵. W efekcie, poczynając w szczególności od akcesji Polski do Unii Europejskiej w 2004 r., definicja administracji T. Bigi, a także oparta na niej definicja administracji J. Bocia²⁶ są w części archaiczne i wymagają transformacji i rozszerzenia przez uwzględnienie istnienia władzy wykonawczej, administracji i prawa administracyjnego w przestrzeni pozapaństwowej.

Potrzeba transformacji i rozszerzenia „państwowej” definicji administracji T. Bigi nie zmienia faktu, że definicja ta ma olbrzymi walor poznawczy i dobrze służy

¹⁹ *Ibidem*, s. 4.

²⁰ *Ibidem*, s. 4 i n.

²¹ *Ibidem*, s. 7.

²² *Ibidem*, s. 8.

²³ Zob. F. Longchamps, *Założenia nauki... Podstawowe elementy podejścia F. Longchamps'a identyfikują i omawiam w: Założenia nauki administracji Franciszka Longchamps'a de Berier i administracja unijna*, „Państwo i Prawo” 2019, nr 5, s. 70 i n.

²⁴ Zob. R. Grzeszczak, *Władza wykonawcza w systemie Unii Europejskiej*, Warszawa 2011.

²⁵ Zob. R. Grzeszczak, A. Szczerba-Zawada (red.), *Prawo administracyjne Unii Europejskiej*, Warszawa 2016.

²⁶ Zob. J. Boć, *Prawo administracyjne*, [w:] J. Boć (red.), *Prawo administracyjne*, Wrocław 2010, s. 15.

uprawianiu nauki administracji, polityki administracyjnej i nauki prawa administracyjnego. Przyczyniły się do tego trzy spostrzeżenia i wyjaśnienia T. Bigi, rozszerzające i pogłębiające jego definicję administracji. Po pierwsze, wartościowe rozróżnienie w ramach działalności administracyjnej wyjętego spod kontroli sądowo-administracyjnej rządu oraz podległego kontroli sądów administracyjnych wykonawstwa w ścisłym znaczeniu, tj. wykonywania ustaw²⁷. To, że niecała administracja może być całkowicie unormowana prawem i nie wszystkie jej czynności należą do wykonawstwa ustaw, stało się punktem wyjścia licznych prac Adama Błasia, poświęconych działaniom administracji nieuregulowanym wyczerpująco normami prawnymi²⁸. Po drugie, rozróżnienie w działalności administracyjnej „administracji władczej, czyli zwierzchniczej, realizowanej przy pomocy władztwa administracyjnego” i „administracji niewładczej”²⁹. Rozróżnienie administracji władczej i niewładczej znalazło szerokie zastosowanie zwłaszcza w pracach Tadeusza Kuty, przynosząc aktualną dzisiaj teorię niewładczych działań administracji³⁰. Po trzecie, wskazanie, że w odróżnieniu od sądownictwa „głównym celem administracji jest działalność twórcza. Funkcja orzecznicza administracji (wyrzeczenie, co jest prawem w konkretnym wypadku) jest tylko ogniwem pośrednim, tj. czymś przejściowym do głównej działalności. Normy, określające działalność administracji są często skonstruowane w ten sposób, że pozostawiają pewną wolność administracji, pewną swobodę działania”³¹. Z tym stwierdzeniem powiązana jest konstatacja, że „administracja, tak pod względem formy, jak i treści, nie przedstawia się jako działalność jednolita, lecz składa się na nią wielka ilość różnorodnej treści i form, których nie można sprowadzić do wspólnego mianownika. Najbardziej typowe formy działania administracyjnego to: obserwacja, zaspakajanie potrzeb pieczęcią administracyjną, czynności organizacyjne, nadzór, orzekanie, zarządzanie”³². Wskazane formy działania administracji znalazły omówienie w ramach koncepcji ciągu działań administracji autorstwa Adama Chełmońskiego³³, T. Kuty³⁴ i Jana

²⁷ T. Bigo, *Prawo administracyjne. Część I...*, s. 10–11.

²⁸ Zob. A. Błaś, *Pojęcie faktów administracyjnoprawnych. Studium z badań nad działaniami administracji państwowej nieuregulowanymi wyczerpująco normami prawa*, Wrocław 1989.

²⁹ T. Bigo, *Prawo administracyjne. Część I...*, s. 12.

³⁰ Zob. T. Kuta, *Pojęcie działań niewładczych w administracji na przykładzie administracji rolnictwa*, Wrocław 1963. Zob. też J. Korczak, *Koncepcja działań niewładczych profesora Tadeusza Kuty – z dorobku wrocławskiej szkoły administratywistycznej*, [w:] A. Błaś, J. Boć (red.), *Stan i kierunki rozwoju nauk administracyjnych*, Wrocław 2014, s. 157 i n.

³¹ T. Bigo, *Prawo administracyjne. Część I...*, s. 5.

³² *Ibidem*, s. 6.

³³ Zob. A. Chełmoński, *Przedsiębiorstwo państwowe wobec organów zwierzchnich*, Wrocław 1966, s. 144–145; *idem*, *Ciąg działań prawnych w gospodarce państwowej jako przedmiot badań. Propozycja metodologiczna*, Acta Universitatis Wratislaviensis No. 163, „Prawo”, t. XXXVIII, Wrocław 1972, s. 17 i n.

³⁴ Zob. T. Kuta, *Aspekty prawne działań administracji publicznej w organizowaniu usług*, Wrocław 1969, s. 79 i n.

Jendroński³⁵ oraz jej aplikacji³⁶, a także w teorioorganizacyjnych pracach kolejnych generacji pracowników Instytutu Nauk Administracyjnych³⁷.

Zostało już wskazane, że postawa badawcza T. Bigi kształtowała się w środowisku naukowym Uniwersytetu im. Jana Kazimierza we Lwowie w kierowanej przez Zbigniewa Pazdrę Katedrze Administracji i Prawa Administracyjnego. Można przypuszczać, że wskazane powyżej wartościowe rozszerzone rozumienie istoty i funkcji administracji przez T. Bigę, w tym relacji administracji do prawa, miało źródło m.in. w pracy: Franciszek Bujak, Z. Pazdro, Zdzisław Próchnicki, Stanisław Sobiński, *Polska współczesna (nauka obywatelska)*, Lwów 1926. W pracy tej Z. Pazdro pisał mianowicie, że „administracja musi być legalna, to jest musi obracać się w granicach zakreślonych przepisami prawa”, ale już w następnym zdaniu podnosił, że „musi ona zarazem być rozumna, energiczna, gospodarcza i oszczędna”³⁸. W tejże pracy F. Bujak w kontekście istoty i znaczenia zasady dekoncentracji w administracji napisał o potrzebie „szybkiego i sprawnego działania administracji”. Taka dualność standardów funkcjonowania administracji jest mocno widoczna w pracach T. Bigi, a ich (*de facto* pozorna) konkurencyjność była wielokrotnie podnoszona i dyskutowana w trakcie posiedzeń naukowych pracowników Instytutu Nauk Administracyjnych, gdzie głównymi adwersarzami i zwolennikami prawnego i sprawnościowego spojrzenia na administrację byli odpowiednio J. Jendrośka i T. Kuta – uczniowie i sukcesorzy T. Bigi. Prowadzone dyskusje niewątpliwie kształtowały sposób rozumienia administracji młodszych pracowników Instytutu, czego owocem w moim przypadku była przygotowana pod kierownictwem T. Kuty praca doktorska poświęcona związkom prawa administracyjnego i nauki administracji³⁹, następnie praca habilitacyjna o polityce administracyjnej (instrumentach działania administracji) między prawem administracyjnym i nauką administracji⁴⁰, a później praca tzw. profesorska

³⁵ Zob. J. Jendrośka, *Postępowanie administracyjne w kodyfikacjach europejskich państw socjalistycznych*, Warszawa 1970, s. 46–47.

³⁶ Zob. K. Nowacki, *O ciągu prawnym instrumentów ochrony środowiska w ujęciu prawnoporównawczym*, Acta Universitatis Wratislaviensis No. 2018, „Przegląd Prawa i Administracji”, t. XXXVIII, *Przeobrażenia we współczesnym prawie administracyjnym i w nauce administracji*, A. Błaś (red.), Wrocław 1997, s. 179 i n.

³⁷ Zob. A. Błaś, *Pojęcie działań złożonych administracji. Studium z metodologii badań nad działaniami administracji*, niepublikowana rozprawa doktorska, Wrocław 1977; *idem*, *Prawne aspekty działań złożonych administracji państwowej*, Acta Universitatis Wratislaviensis No. 261, „Przegląd Prawa i Administracji”, t. VI, Wrocław 1975, s. 101 i n.; *idem*, *Proces administrowania jako zorganizowany układ działań administracji publicznej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, No. 169, „Prawo” XXXVI, Wrocław 1972, s. 83 i n.; a także A. Chrisidu-Budnik, J. Korczak i A. Pakuła i J. Supernat, *Nauka organizacji i zarządzania*, Wrocław 2005.

³⁸ Czyli, jakby powiedział J. Boć, administracja musi być inteligentna. Zob. J. Boć, *Administracja publiczna jako organizacja inteligentna*, [w:] A. Błaś, J. Boć, J. Jeżewski, *Nauka administracji*, red. J. Boć, Wrocław 2013, s. 369 i n.

³⁹ J. Supernat, *Odesłania do zasad prakseologicznych w prawie administracyjnym*, Wrocław 1984.

⁴⁰ *Idem*, *Instrumenty działania administracji. Studium z nauki administracji*, Wrocław 2003.

o administracji w obszarze pozapaństwowym⁴¹. W każdej z nich kluczowe było pojęcie administracji, którego wyjaśnienie i analiza stanowiły punkt wyjścia przywołanych w tym tekście prac T. Bigi. Z tego punktu widzenia wyróżnione prace T. Bigi zasługują na miano seminalnych, którą to cechę przypisuje się w powszechnej opinii pracom T. Bigi poświęconym samorządowi terytorialnemu i sądownictwu administracyjnemu.

Bibliografia

- Bigo T., *Prawo administracyjne. Część I. Instytucje ogólne. Opracowane przez Dr. Władysława Kawkę, Adiunkta U.Wr. na podstawie wykładów uniwersyteckich prof. dr. T. Bigo*, Wrocław 1948.
- Bigo T., *Prawo administracyjne. Część ogólna (stenogram wykładów uniwersyteckich)*, wydał adw. dr J. Rodkowski, Lwów 1932.
- Błaś A., *Pojęcie działań złożonych administracji. Studium z metodologii badań nad działaniami administracji*, niepublikowana rozprawa doktorska, Wrocław 1977.
- Błaś A., *Pojęcie faktów administracyjnoprawnych. Studium z badań nad działaniami administracji państwowej nieuregulowanymi wyczerpująco normami prawa*, Wrocław 1989.
- Błaś A., *Prawne aspekty działań złożonych administracji państwowej*, Acta Universitatis Wratislaviensis No. 261, „Przegląd Prawa i Administracji”, t. VI, Wrocław 1975.
- Błaś A., *Proces administrowania jako zorganizowany układ działań administracji publicznej*, Acta Universitatis Wratislaviensis No. 169, „Prawo”, t. XXXVI, Wrocław 1972.
- Błaś A., Boć J., Jeżewski J., *Administracja publiczna*, red. J. Boć, Wrocław 2005.
- Boć J. (red.), *35-lecie Instytutu Nauk Administracyjnych Uniwersytetu Wrocławskiego*, Wrocław 2007.
- Boć J., *Prawo administracyjne*, [w:] J. Boć (red.), *Prawo administracyjne*, Wrocław 2010.
- Boć J., *Tadeusz Bigo (1894–1975)*, [w:] *Pamięci zmarłych Profesorów i Docentów Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego 1945–2010*, L. Lehmann, M. Maciejewski (red.), Wrocław 2010.
- Borkowski J., *Określenie administracji i prawa administracyjnego*, [w:] J. Starościk (red.), *System prawa administracyjnego*, t. I, Wrocław 1977.
- Bujak F., Pazdro Z., Próchnicki Z., Sobiński S., *Polska współczesna (nauka obywatelska)*, Lwów 1926.
- Cassese S., *The Administrative State in Europe*, [w:] A. von Bogdandy, P.M. Huber, S. Cassese (eds.), *The Max Planck Handbooks in European Public Law. Vol. I – The Administrative State*, Oxford 2017.

⁴¹ *Idem, Administracja Unii Europejskiej*, Wrocław 2013.

- Chelmoński A., *Ciąg działań prawnych w gospodarce państwowej jako przedmiot badań. Propozycja metodologiczna*, Acta Universitatis Wratislaviensis No. 163, „Prawo”, t. XXXVIII, Wrocław 1972.
- Chelmoński A., *Przedsiębiorstwo państwowe wobec organów zwierzchnich*, Wrocław 1966.
- Chrisidu-Budnik A., Korczak J., Pakuła A., Supernat J., *Nauka organizacji i zarządzania*, Wrocław 2005.
- Dunsire A., *Administration. The Word and the Science*, London 1973.
- Fayol H., *Administracja przemysłowa i ogólna oraz nauka o administracji w zastosowaniu do państwa*, Poznań 1947.
- Giaro T., *Prawo administracyjne w starożytnym Rzymie?*, [w:] J. Jagielski, D. Kijowski, M. Grzywacz (red.), *Prawo administracyjne wobec współczesnych wyzwań. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Markowi Wierzbowskiemu*, Warszawa 2018.
- Grzeszczak R., *Władza wykonawcza w systemie Unii Europejskiej*, Warszawa 2011.
- Grzeszczak R., Szczerba-Zawada A. (red.), *Prawo administracyjne Unii Europejskiej*, Warszawa 2016.
- Jellinek W., *Verwaltungsrecht*, Berlin 1931.
- Jendrośka J., *Postępowanie administracyjne w kodyfikacjach europejskich państw socjalistycznych*, Warszawa 1970.
- Jeżewski J., *Nauka administracji w pracach Tadeusza Bigo i Franciszka Longchamps de Berier*, [w:] J. Boć (red.), *35-lecie Instytutu nauk administracyjnych Uniwersytetu Wrocławskiego*, Wrocław 2007.
- Korczak J., *Koncepcja działań niewładczych profesora Tadeusza Kuty – z dorobku wrocławskiej szkoły administratywistycznej*, [w:] A. Błaś, J. Boć (red.), *Stan i kierunki rozwoju nauk administracyjnych*, Wrocław 2014.
- Kuta T., *Aspekty prawne działań administracji publicznej w organizowaniu usług*, Wrocław 1969.
- Kuta T., *Pojęcie działań niewładczych w administracji na przykładzie administracji rolnictwa*, Wrocław 1963.
- Longchamps F., *Instytucje rzymskiego prawa administracyjnego?*, [w:] *Nowe problemy badawcze w teorii prawa administracyjnego*, J. Boć, A. Chajbowicz (red.), Wrocław 2009.
- Longchamps F., *Założenia nauki administracji*, Wrocław 1949.
- Loughlin M., *Evolution and Gestalt of the State in the United Kingdom*, [w:] A. von Bogdandy, P.M. Huber, S. Cassese (red.), *The Max Planck Handbooks in European Public Law*. Vol. I – *The Administrative State*, Oxford 2017.
- Niewiadomski Z., *Pojęcie administracji publicznej*, [w:] R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.), *System prawa administracyjnego, t. 1: Instytucje prawa administracyjnego*, Warszawa 2009.

Nowacki K., *O ciągu prawnym instrumentów ochrony środowiska w ujęciu prawnoporównawczym*, Acta Universitatis Wratislaviensis No. 2018, „Przegląd Prawa i Administracji”, t. XXXVIII, *Przeobrażenia we współczesnym prawie administracyjnym i w nauce administracji*, red. A. Błaś, Wrocław 1997.

Supernat J., *Administracja Unii Europejskiej*, Wrocław 2013.

Supernat J., *Instrumenty działania administracji. Studium z nauki administracji*, Wrocław 2003.

Supernat J., *Odesłania do zasad prakseologicznych w prawie administracyjnym*, Wrocław 1984.

Żukowski P.M., *Tadeusz Antoni Bigo (1894–1975). Droga na katedrę uniwersytecką we Wrocławiu*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2015, vol. 4 (1).

* * *

Streszczenie: Tekst rekonstruuje zastosowany przez prof. Tadeusza Bigę sposób definiowania pojęcia administracji. Przedstawia i wyjaśnia wartości, ograniczenia i współczesne znaczenie definicji administracji autorstwa T. Bigi.

Słowa kluczowe: administracja, prawo administracyjne, państwo.

